TURUN YLIOPISTO

Luovintaa ja sensuuria

Sanomalehdistön kuva suomalaisten osasta Leningradin piirityksessä

Tobias Honkanen

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia
Tobias Honkanen
Luovintaa ja sensuuria: sanomalehdistön kuva suomalaisten osasta Leningradin piirityksessä
Sivumäärä: 33

Tutkielmassani käsittelen suomalaisen sanomalehdistön kuvaa suomalaisista osana Leningradin piiritystä 1941–1944, sanomalehdistön reaktiota piirityksen kestoon sekä minkälaisia näkemyksiä piiritys heijasti toisen maailmansodan suunnasta. Tutkielmassa käytetyt artikkelit alkavat 1.6.1941, jolloin jatkosodan syttyminen alkoi konkretisoitumaan, ja päättyvät 29.2.1944, jolloin Leningradin piiritys oli päättynyt ja saksalaiset oli työnnetty pois Leningradin alueelta. Tutkielmassa käytetyt alkuperäislähteet ovat *Helsingin Sanomat* (HS) ja *Kansan Lehti* (KL), jotka edustavat suomalaisen sanomalehdistön poliittisesti neutraalia, yleistä näkökulmaa sekä levikiltään pienempää sosiaalidemokraattista näkökulmaa. Tutkin näiden lehtien avulla Valtiontiedotuslaitoksen luomaa toivottua näkökulmaa sotauutisoinnissa.

Näiden alkuperäislähteiden avulla syvennyn sanomalehdistön luomaan kuvaan suomalaisjoukoista Leningradin piirityksessä ja pyrin diskurssianalyysin myötä kontekstualisoimaan Leningradin piirityksen osaksi laajempia sotatapahtumia itärintamalla toisessa maailmansodassa. Diskurssianalyysin avulla pystyn keskittymään sanoman kommunikatiivisuuteen ja sisällölliseen kielenkäyttöön, joka välittyi lehden lukijoille. Analyysin myötä pystyn tarkastelemaan sanomalehtien kielenkäyttöä ja sitä, minkälaista sosiaalista todellisuutta piirityksestä pyrittiin luomaan. Lisäksi on olennaista myös tutkia Suomen ja Saksan välisiä suhteita jatkosodan alla ja sen aikana.

Tutkimustuloksena on, että Leningradin piiritys ja piirityksen kesto oli yllätys suomalaisille. Saksalaisten odotettiin valtaavan Leningradin ja tämän myötä Leningradin uhka Suomelle olisi poistunut. Tutkielmassa tarkastellut sanomalehdet noudattivat samaa linjaa ja piirityksen alkaessa uskottiin, ettei piiritys tulisi kestämään, mikä oli yhteydessä luotuun kuvitelmaan nopeasta sodasta. Piirityksen pitkittyessä lehdet hyväksyivät, ettei Leningradia tultaisi valtaamaan, eivätkä neuvostoliittolaiset onnistuisi murtamaan saksalaisten muodostamaa saartorengasta. Lehdet olivat selviä sanavalinnoissaan ja tuli selväksi, etteivät suomalaiset olleet aktiivisia piirittäjiä, vaan valvoivat pohjoista saartorengasta. Saartorenkaan murtuminen tammikuussa 1943 ja piirityksen loppuminen tammikuussa 1944 tuli lehdistölle yllätyksenä. Vuosien 1943 ja 1944 vaihteessa lehdet keskittyivät kieltämään Neuvostoliiton väittämät suomalaisten Leningradiin kohdistuneista sotatoimista.

Avainsanat: Leningrad, piiritys, sanomalehdistö, jatkosota, sotahistoria, sensuuri, propaganda

Sisällysluettelo

1 Johdanto 4

1.1 Suomen ja Saksan eteneminen itään ja Leningradin piiritys 4

1.2 Tutkimusmenetelmät, kysymyksenasettelu ja aineisto 5

2 Suomalainen sanomalehdistö jatkosodassa 9

2.1 Helsingin Sanomat, Kansan Lehti ja VTL:n rooli 9

2.2 HS ja KL jatkosodan alkaessa 10

3 Leningradin piiritys uutisissa 13

3.1 Nopeasta valtauksesta pitkään piiritykseen 13

3.2 Odotuksia sodan kestosta ja lopputuloksesta 17

4 Todellisuus sanomalehdistön sensuurin takana 24

4.1 Suomalaiset Karjalankannaksella ja Syvärillä 1941–1944 24

4.2 Lehdistön välittämä totuus 27

5 Lopuksi 30

Lähdeluettelo 32

1 Johdanto

1.1 Suomen ja Saksan eteneminen itään ja Leningradin piiritys

Jatkosota alkoi Suomessa 25.6.1941, mutta sodan siemenet kylvettiin edeltävänä vuonna. Tällöin Suomi ja Saksa solmivat kauttakulkusopimukset, ja Saksa antoi Suomelle luvan ostaa aseita Saksasta. Ennen jatkosodan syttymistä vuonna 1941 Suomen ja Saksan välit lähenivät moninaisen yhteistyön kautta. Tärkein esimerkki tästä on suomalaisen SS-Pataljoonan (ns. panttipataljoona) lähettäminen Saksaan. Mitään virallista sopimusta yhteisestä sodankäynnistä ei maiden välillä solmittu, ainoastaan karkea liittosopimus. Saksa ei halunnut sen liittolaisia mukaan päätöksentekoon ja tästä syystä solmittiin maltilliset liittosopimukset muidenkin liittolaisten kanssa.[1]

Saksa aloitti operaatio Barbarossan[2] 22.6.1941 klo 03.00, jolloin Suomi julistautui puolueettomaksi valtioksi ja suomalaiset joukot jäivät vielä aloilleen. Suomalaisilla sota alkoi kolme päivää myöhemmin, kun Neuvostoliiton ilmavoimat alkoivat pommittaa suomalaisia kaupunkeja. Suomen liittyminen sotaan perustui siihen, että asetelma oli sama kuin talvisodassa, eli Neuvostoliitto oli hyökännyt puolueettomaan Suomeen. Sotaan liittyminen oli tietysti suunniteltu yhteisymmärryksessä saksalaisten kanssa ja tarkoituksena oli vain saada oikeutus hyökkäykselle.[3]

Suomalaisten eteneminen Karjalankannaksella pysähtyi 2.9.1941 jälkeen, kun vanha raja oli ylitetty ja rintamalinja oli suoristettu Kannaksella. Tällöin Suomen ylin johto oli ilmoittanut saksalaisille, etteivät suomalaiset joukot tulisi etenemään Leningradiin. Neuvostoliittolaisten mukaan tilanne oli se, että neuvostojoukot olivat pysäyttäneet suomalaisten etenemisen. Todellisuudessa Suomen poliittinen johto ei halunnut edetä jo aiemmin sovittua linjaa pidemmälle. [4]

Saksan sotamenestys toisen maailmansodan ensimmäisinä vuosina Puolassa, Ranskassa ja Norjassa, sekä operaatio Barbarossan alkumenestys herättivät tietynlaisia toivonkipinöitä suomalaisissa, että suomalaisten oma sota loppuisi nopeasti ja talvisodassa menetetyt maat saataisiin taas omaksi. Toisin kuitenkin kävi. Saksalaisten hyökkäys pysähtyi alkavaan talveen vuonna 1941, ja Moskova sekä Leningrad jäivät valloittamatta. Saksalaiset joukot onnistuivat kuitenkin piirittämään Leningradin ja katkaisemaan maayhteyden muihin neuvostojoukkoihin. Leningradin piiritys alkoi virallisesti

---

[1] Jokisipilä 2004, 34–35.
[2] Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon, jonka tarkoituksena oli edistää Hitlerin ideologisia tavoitteita, joka oli etenkin bolsevismin tuhoaminen. *Jatkosodan pikkujättiläinen* 2005, 148.
[3] Jatkosodan vaiheiden kuvaus tutkielmassa perustuu teokseen *Jatkosodan pikkujättiläinen* 2005, 10–46, 122–153, 486–508, 561–575, 662–672, 786–821, 1092–1100.
[4] Seppälä 2003, 59.

8.9.1941, kun saksalaiset joukot valtasivat Pähkinälinnan Nevajoen suulla Laatokan rannalla. Neuvostoliittolaisten onneksi suomalaisten ja saksalaisten laivastotoiminta Laatokalla oli mitätöntä, eikä huoltoyhteyttä pystytty monista yrityksistä huolimatta katkaisemaan. Huoltoyhteyden heikentämisen avuksi tuotiin italialainen moottoritorpedovenelaivue alkuvuodesta 1942.

Saksalaiset pääsivät etenemään noin 150 kilometriä itään Leningradista Tihvinään, jonka valtaus tapahtui 8.11.1941. Etenemisen tarkoituksena oli kohdata Syvärillä edenneet suomalaiset ja ”täydentää” Leningradin piiritys. Mikäli kyseinen toimi olisi suoritettu, Leningradin huolto olisi suoritettu puhtaasti ilmateitse, sillä Laatokan yli kulkeminen kesällä ja talvella olisi ollut mahdotonta. Suomen sodanjohto ei kuitenkaan suostunut etenemään Syvärillä jo saavutettuja asemia pidemmälle ja saksalaiset joutuivat luopumaan Tihvinästä jo 10.12.1941.[5]

Piirityksen aikana Leningradissa koettiin äärimmäistä hätää, mutta kaupunki ei suostunut luovuttamaan eikä Neuvostoliiton sodanjohto halunnut jättää strategisesti merkittävää kaupunkia saksalaisille. Kuitenkin saksalaisten alkurynnistys oli kuihtunut jo loppuvuonna 1941 eikä saksalaisilla enää riittänyt resursseja vallata Leningradia. Vuonna 1942 saksalaisten sotatoimet Leningradia kohtaan vähenivät merkittävästi edellisestä vuodesta ja saksalaisten tavoitteeksi tuli näännyttää kaupunki. Resurssienpuutteen lisäksi saksalaisten intoa vallata kaupunki vähensi itärintaman painopisteen siirtyminen vuonna 1942 etelämmäksi.[6]

1.2 Tutkimusmenetelmät, kysymyksenasettelu ja aineisto

Tutkielmani aiheen kannalta merkittävin kysymys on, minkälaista kuvaa suomalainen sanomalehdistö loi tai yritti luoda Suomen osallisuudesta Leningradin piiritykseen ja tarkastelun pääpaino on piirityksen alkuvaiheessa. Tämän lisäksi on tarkasteltava, miten suomalainen lehdistö reagoi piirityksen kestoon, sekä minkälaisia näkemyksiä piiritys heijasti sodan suunnasta. Tutkielmani keskiössä ovat alkuperäislähteet *Helsingin Sanomat* ja *Kansan Lehti*, joten käsittelen myös, pystyttiinkö sensuurin alla kertomaan todenmukaisesti piirityksestä tai muista sotatapahtumista. Tarkastelen tutkielmassa myös sitä, mikä oli todellisuudessa suomalaisten rooli piirityksessä. Kysymysten ja alkuperäislähteiden perusteella koen, että diskurssianalyysin avulla pystytään tarkastelemaan asetettuja tutkimuskysymyksiä.

---

[5] Pavlovin (1969) mukaan saksalaiset olivat joutuneet perääntymään Tihvinästä 9.12.1941, mutta viimeistään 10.12.1941 neuvostoliittolaiset olivat vallanneet Tihvinän takaisin.
[6] Tarkka 1987, 60–61.

Tutkielmassa pääasiallinen metodini on diskurssianalyysi, jonka avulla pystytään tarkastelemaan sanomalehdistön kielenkäyttöä, joka sitoo yhteen sanoman merkityksen, kulttuurisuuden ja kommunikatiivisuuden.[7] Diskurssianalyysin kautta pystyn kontekstualisoimaan piiritystä laajempaan kuvaan toisesta maailmansodasta ja sodan kulusta, sekä avaamaan piirityksen merkityksiä ja tuomaan paremmin esille sanomalehdistön narratiivia piirityksestä.[8] Diskurssianalyysin avulla pystyn tutkielmassani hahmottamaan sanomalehdistön retoriikkaa ja sitä, minkälaista sosiaalista todellisuutta suomalainen sanomalehdistö yritti rakentaa piirityksestä sekä laajemmin sodasta.

Tutkielman alkuperäislähteinä käytän *Helsingin Sanomissa* (HS) ja *Kansan Lehdessä* (KL) julkaistuja uutisia vuosilta 1941–1944. HS on valittu alkuperäislähteeksi tähän tutkielmaan siitä syystä, että se oli ja on edelleen sitoutumaton uutislehti vuodesta 1932 lähtien. Kansan Lehti oli tamperelainen sosiaalidemokraattien äänenkantaja ja toisen maailmansodan aikaan yksi suurimmista sosiaalidemokraattista puoluekantaa ajavista lehdistä.[9] Sanomalehdet olivat yksi tärkeimmistä informaation lähteistä radion ohella vielä 1940-luvulla, joten lehtien käyttö alkuperäislähteenä tutkielmaan sopii varsin hyvin ja tätä kautta saadaan kokonaisvaltainen kuva siitä, mitä kansa tiesi sodasta, ja miten sodan tietoja välitettiin kansalle. Tutkielmaa varten olen käyttänyt Kansalliskirjaston digitaalisia aineistoja ja olen sieltä etsinyt tietoja kahdesta edellä mainitusta lehdestä hakusanoilla ”Leningrad” ja ”Pietari” aikaväliltä 01.06.1941-29.02.1944. Piiritys alkoi 08.09.1941, mutta tutkielmaa varten on oleellista tarkastella, oliko lehdistökeskustelussa käsitelty Leningradin alueen merkitystä Suomen puolustukselle. Vastaavasti Leningradin saartorengas murtui 18.01.1943, mutta varsinainen piiritys jatkui vielä 27.01.1944 asti, jonka jälkeen on vielä tarkasteltava suomalaista lehdistökeskustelua Leningradin merkityksestä.

Tutkimuskirjallisuutena hyödynnän Helge Seppälän esikoisteosta *Taistelu Leningradista ja Suomi* (1969), joka valottaa Suomen yhteyttä Leningradin piiritykseen. Esikoisteoksen julkaisuaikaan oli yleiskäsitys siitä, että suomalaisten sotatoimet tehtiin ehkäisevästi ja suomalaisjoukot toimivat vain passiivisesti koskien Leningradin piiritystä. 1960-luvulla painotettiin ajopuuteoriaa, jonka mukaan suomalaiset olivat joutuneet sotaan Saksan johdattelemana.[10]

Tutkielma ottaa huomioon Suomen ja Saksan yhteiset toimet, joten on syytäkin tarkastella maiden välisiä suhteita toisen maailmansodan, eritoten Suomen jatkosodan aikana. Tästä syystä tukeudun Markku Jokisipilän teokseen *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan*

---

[7] Jokinen, Juhila, Suoninen 1999, 18–20.
[8] Jokinen, Juhila, Suoninen 1999, 66–68.
[9] Perko 1988, 78–80.
[10] Jatkosodan tulkintahistoriasta, ks. Soikkanen 2005, 25–46.

liittosopimusvaatimukset ja Ryti-Ribbentropin sopimus (2004). Teos pohjustaa niitä ratkaisuja, mitä Suomen poliittinen johto teki sodan aikana, esimerkiksi kun saksalaisten sotaonni alkoi kääntymään, ja esimerkiksi Leningradin piirityksen loppuaikoina 1943–1944. Jari Leskisen ja Antti Juutilaisen toimittama *Jatkosodan Pikkujättiläinen* (2005) toimii tarkastelun apuna Suomen ja Saksan lähentymiseen ennen jatkosodan alkua vuosina 1940–1941.

Tutkielmassa otetaan myös hieman kiinni suomalaiseen tunnemaisemaan ja käsityksiin sodasta, joten tulee tarkastella Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittamaa teosta *Finland in World War II: history, memory, interpretations* (2012). Teos valottaa kotirintaman kokemuksia ja muistijälkeä sodasta. Teos ottaa hyvin huomioon Karjalan kysymyksen, joka on myös esillä tutkielmassa Leningradin piirityksen kautta.

Leningradin piiritystä voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta ja suomalaisten julkaisujen lisäksi käytän tutkielmassa myös neuvostoliittolaista ääntä Dmitri Pavlovin kirjan *Leningrad: the blockade* (1969) kautta. Alkuperäisen venäjän kielellä julkaistun teoksen *Leningrad v blokade* julkaisupaikkaa ei voida varmasti osoittaa, mutta kirjan englanninkielisen toimituksen mukaan kirja tuli neuvostoliittolaisiin kirjakauppoihin loppuvuodesta 1958. Pavlov oli Leningradin piirityksen eloonjäänyt ja hän oli jäsenenä valtion komiteassa, joka vastasi Leningradin alueen ruokajakelusta piirityksen alusta tammikuun loppuun vuoteen 1942. Teoksesta merkittävän tekee se, että teos on saanut hyväksynnän Neuvostoliiton sensuurivirastolta.[11]

Jatkosodan aikana julkaistuista sanomalehdistä ei voida unohtaa sensuurin vaikutusta ja tästä syystä tutkielmassa on apuna kaksi teosta, joiden avulla voidaan tarkastella sensuurin vaikutuksia alkuperäislähteissä. Teokset ovat Alpo Rusin *Lehdistösensuuri jatkosodassa: sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944* (1982) sekä Eino Jutikkalan *Valtion Tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka* (1997). Tutkielmassa käytetyissä alkuperäislähteissä on huomattava, että tiedotukset, mitä suomalaiset lehdet julkaisivat, olivat käyneet läpi Valtion Tiedotuslaitoksen (VTL) ”sensuurivalaisun”. Lisäksi on huomattava se, että suurin osa tiedoista maailmanpolitiikasta ja rintamaselostuksista (muut kuin Suomen rintamat) valuivat Suomeen saksalaisen Deutsches Nachrichtenbüron (DNB) kautta. Saksassa toimi suomalaisia kirjeenvaihtajia, mutta hekään eivät voineet lähettää lehtiin suoraan kirjoittamiaan tekstejä, vaan hekin joutuivat ennakkosensuurin alaisiksi.[12]

---

[11] Pavlov 1969, esipuheessa.
[12] Rusi 1982, 69.

Tutkimuskysymyksen käsittely alkaa alkuperäisaineiston syvemmällä tarkastelulla ja esittelyllä. Tähän liitetään VTL:n vaikutus alkuperäisaineiston uutisointiin jatkosodan aikana. Luvussa kolme tarkastellaan Leningradin piiritystä sanomalehdissä ja vastataan diskurssianalyysin avulla asetettuun kysymykseen. Luvussa tuodaan esille lehdistön uutisointi piirityksestä ja suomalaisten osasta piirityksessä. Tutkielman neljännessä luvussa katsotaan lehdistön sensuurin taakse ja tuodaan esille lehdistön välittämä kuva tapahtumista, sekä pohditaan suomalaisten mahdollisuuksia vaikuttaa sotilaallisesti Neuvostoliiton vastaisilla rintamilla.

2 Suomalainen sanomalehdistö jatkosodassa

2.1 Helsingin Sanomat, Kansan Lehti ja VTL:n rooli

Helsingin Sanomat (HS) oli levikiltään suurin sanomalehti Suomessa 1940-luvulla.[13] HS oli irtautunut edistyspuoluesiteistään ja julistautunut sitoutumattomaksi vuonna 1932 päätoimittaja Eljas Erkon johdolla. Tosin vielä 1940-luvulla lehti ei ollut päässyt kovinkaan kauas edistyspuolueen näkemyksistä. HS joutui kilpailemaan alueellaan muiden suurien lehtien kanssa, kuten *Uusi Suomi*, *Maaseudun Tulevaisuus*, *Karjala*, *Suomen Sosiaalidemokraatti*, jotka olivat myös koko valtion mittakaavassa suuria lehtiä. HS:n päätoimittaja jatkosodan aikana oli Yrjö Niiniluoto.

Kansan Lehti (KL) ilmestyi Tampereen alueella vuosina 1920–1992 ja oli yksi Suomen suurimmista sosiaalidemokraattien äänenkannattajista Suomen Sosiaalidemokraatin ohella.[14] Levikkinsä ansiosta KL pystyi kilpailemaan päävastustajiensa, eli porvarillisten lehtien, kanssa. KL:n päätoimittajina jatkosodan aikana toimivat Rafael Rinne (1938–1941) ja Jalmari Leino (1942–1949), joiden johdolla lehti luovi sensuurin alla. Erona tutkielmassa käytetyissä sanomalehdissä on poliittisen suuntauksen lisäksi myös se, että HS ilmestyi viikon jokaisena päivänä, kun taas KL kuutena päivänä.

Sodanajan sensuurista ja propagandasta huolehti Valtion Tiedotuslaitos, joka perustettiin ennen jatkosotaa 22.6.1941. VTL toimi aktiivisesti jatkosodan loppupäiviin asti, jolloin sensuuri- ja propagandatoiminta alkoi hiipumaan ja laitos lakkautettiin loppuvuonna 1944. Suomalaisen propagandan ja sensuurin tarkoitus oli lähinnä suomalaisten puolueettomuuden vahvistaminen muille valtioille, eli muokata ulkomaalaisten mielipiteitä suosiollisiksi Suomea kohtaan.[15] Moskovan rauhan aikana, etenkin vuonna 1941 kesällä sensuurin rooli muuttui ratkaisevasti. 22.6.1941 valtioneuvoston asetuksen mukaan sanomalehdistö sekä muut tiedotuselimet asetettiin VTL:n valvontaan ja asetus antoi VTL:lle valtuudet sensuroida ja hylätä julkaistavaa materiaalia.[16]

Tutkielmaa varten valikoituneet lehdet edustivat varsin erilaisia poliittisia näkemyksiä, mutta sodasta uutisointi muistutti toisiaan, mikä johtui sensuurista ja itsesensuurista. Etenkin HS:n asema oli hankala, sillä VTL pyrki siihen, että pääkaupunkiseudun alueen lehdet olisivat suunnannäyttäjiä sensuurin alaisesta uutisoinnista ja otsikoinnista.[17] Esimerkiksi HS oli vuoteen 1942 mennessä

---

[13] Perko 1988, 78–80.
[14] Perko 1988, 78–80.
[15] Jutikkala 1997, 9–11.
[16] Jutikkala 1997, 17–18.
[17] Perko 1988, 32.

mukautunut vallitsevaan sensuuritilaan: ”Valtion tiedoitustoiminnan tarpeellisuutta sodanaikaisissa olosuhteissa ei kukaan voi kieltää.”[18] VTL:n tarkoitus oli kuitenkin rajoittaa mahdollisimman vähän sitä, mitä lehdet julkaisevat ja miten lehdet ilmaisevat uutisiaan. On kuitenkin muistettava, että sotaakäyvässä maassa sensuuri ja propaganda on osa lehdistön kontrollia ja myös välttämätöntä. VTL:n ja lehdistön välillä kyse ei ollut kuitenkaan täydellisestä ohjaamisesta, kuten valtioneuvoston asetus antaa ymmärtää, vaan Alpo Rusin esittämä jännitystila[19], jossa vain tietyissä tapauksissa turvauduttiin äärimmäiseen sensuuriin.

On ehkä kuitenkin väärin korostaa VTL:n roolia sanomalehdistön holhoojana, vaan olisi pikemminkin syytä kiinnittää huomio sanomalehdistön harjoittamaan itsesensuuriin. Voisi väittää, että julkaisujen hylkäysten pelko ja otaksuttu ankara sensuuri aiheuttivat lehdissä jopa liioittelevaa itsesensuuria ja lehdet itse karsivat liian kärkkäiksi koetut kirjoitukset ja arvostelut painoksistaan. En kuitenkaan väitä, etteikö VTL olisi harjoittanut sille asetettuja tehtäviä. VTL nimittäin lakkautti sodan aikana kaksi sanomalehteä: *Rovaniemen* heinäkuussa 1941[20] ja *Svenska Pressenin* kesäkuussa 1944.[21] Lakkauttamiset olivat jatkosodan ajan Suomessa äärimmäinen sensuurin muoto. VTL:n harjoittama sensuuri aiheutti kuukausittain jatkosodan aikana keskimäärin 100 hylättyä kirjoitusta ja keskimäärin 500 osittaista hylkäystä.[22] Ei pidä kuitenkaan häkeltyä sensuurin määrästä, sillä sensuroidut kirjoitukset olivat lähinnä ulkomaalaisia propagandatekstejä, joiden oletettuna tarkoituksena oli heikentää suomalaisia mielialoja.

VTL myös julkaisi lehtien, kuten myös tutkielmassa käytettävien alkuperäislähteiden, kautta omia tekstejä ja näin pystyi naamioimaan tuottamansa tekstit lehtien omiksi julkaisuiksi.[23] Tutkielmassa tarkasteltavien lehtien kannalta on erittäin vaikea erottaa, onko julkaistu teksti VTL:n tuottamaa propagandaa vai lehden omaa tuotantoa.

2.2 HS ja KL jatkosodan alkaessa

HS, sekä muut pääkaupunkiseudun sanomalehdet toimivat esimerkkeinä Suomen muille sanomalehdille siinä, miten ja millä tavalla sota-ajan oloista sai uutisoida. Tutkielmassa käytetty toinen alkuperäislähde KL on huomattavasti pienempi lehti kuin HS, joten lehteä tutkittaessa voidaan olettaa

---

[18] HS 18.1.1942.
[19] Rusi 1982, 19.
[20] Perko 1988, 36
[21] Rusi 1982, 19.
[22] Rusi 1982, 19; Perko 1988, 36.
[23] Jutikkala 1997, 40.

KL:n uutisoineen kutakuinkin samanlaiseen sävyyn kuin HS, vaikka KL olikin poliittisella kartalla sosiaalidemokraattien äänenkannattajana.

Saksan hyökätessä Neuvostoliittoon 22.6.1941 suomalaiset sanomalehdet reagoivat tähän ja jo saman päivän HS:n lisälehdessä oli ilmoitus: ”Neuvostovenäläiset loukanneet Suomen aluetta”,[24] mutta asiaa ei sen enempää lehdessä käsitelty. Kyseisen päivän lehdessä HS käsitteli toisen maailmansodan tapahtumia yhden lehtisivun verran, eikä Saksan hyökkäyksestä ollut mainintaa. Neuvostoliiton alueloukkaukset Suomessa olivat kuitenkin suora reaktio Saksan hyökkäykselle.

KL ja HS uutisoivat Saksan hyökkäyksestä Neuvostoliittoon 23.6.1941 ja julkaisivat tiedonannon Suomen hallitukselta, jossa hallitus vetosi siihen, että Suomen valtio on joutunut ”välittömään vaaravyöhykkeeseen”[25]. Välittömällä vaaravyöhykkeellä viitattiin Neuvostoliiton osoittamaan aggressioon ja tällä pyrittiin oikeuttamaan tulevaa suomalaishyökkäystä. Ero HS:n lehtien ilmestyspäivien välillä oli juuri se, että toista maailmansotaa käsiteltiin vain yhden sivun verran 22.6.1941, mutta seuraavana päivänä sotauutisointi täytti lehden sivut ja trendi oli jatkuva jatkosodan loppuun asti. Hitler oli 22.6.1941 pitänyt puheen, jossa hän oli ilmoittanut Suomen taistelevan liitossa Saksan rinnalla. Kyseistä puhetta puolusteltiin kertomalla että ”[-] saksalaiset divisioonat yhdessä Suomen armeijan kanssa suojaavat Suomen aluetta.”[26] HS:n mukaan Suomi oli edelleen neutraali valtio, vaikka saksalaisia joukkoja oli Pohjois-Suomessa suojaamassa Suomen suvereniteettia.

Seuraavien päivien uutisointi keskittyi lähinnä Saksan sotamenestyksen kerrontaan, ja HS otti kantaa suhtautumisessaan Neuvostoliittoon: ”Europpa on vapautettava bolshevismista.”[27] Saksan menestyksestä kertovat uutiset olivat tulleet HS:lle ja KL:lle Berliinistä, eli johdannossa mainitun DNB:n kautta. Saksan sotamenestyksen lisäksi lehdissä uutisoitiin jatkuvista alueloukkauksista merellä ja ilmassa. Tutkielman kannalta merkityksellistä on, että Leningrad ilmestyy KL:n uutisointiin sotatapahtumista ensimmäistä kertaa 25.6.1941, kun saksalaiset lentokoneet olivat pommittaneet kaupunkia.[28] Uutisointi alueloukkauksista oli Suomen hallituksen ja sodanjohdon tapa viestittää suomalaisille, että hyökkäys Neuvostoliittoon on oikeutettu.

Jatkosodan toisena päivänä KL uutisoi Suomen aloittaneet puolustustaistelun Neuvostoliittoa vastaan, mutta vasta 27.6.1941 se uutisoi alkaneesta sodasta.[29] Todellisuudessa suomalaiset olivat

---

[24] HS Lisälehti 22.6.1941.
[25] HS 23.6.1941; KL 23.6.1941.
[26] HS 23.6.1941.
[27] HS 24.6.1941.
[28] KL 25.6.1941.
[29] KL 26.6.1941; KL 27.6.1941.

käytännössä aloittaneet sotatoimet jo ennen neuvostoliittolaisia. Suomalaiset joukot etenivät demilitarisoidun Ahvenanmaan alueelle jo kello 4.30 22.6.1941, jonka jälkeen neuvostoliittolaiset lentokoneet aloittivat pommituksensa kello 6.05. Suomen kenttäarmeija ryhmitettiin itärajalle keskitettyihin hyökkäyssuuntiin puolustusasemiin viimeistään 25.6.1941. Joukkojen ryhmityksistä tai rajakylien evakuoinneista ei tietenkään uutisoitu, eikä Ahvenanmaan miehityksestä kerrottu julkisuuteen kuin vasta 4.7.1941.[30]

Suomalaisten ymmärrys siitä, mihin Saksa pyrki hyökkäyksellään Neuvostoliittoon, oli se, että bolsevismi oli kukistettava ja se koettiin uhkana eurooppalaisille valtioille. Optimismi huokui lehtien uutisoinnissa, kuten KL kirjoituksessaan toi ilmi: ”Voidaan odottaa, että vasta Uralin vuoret Aasian rajalla voivat muodostaa sulun saksalaiselle etenemiselle.”[31] Sekä HS että KL tekivät kuten sanomalehtien oli sota-aikana tarkoituskin tehdä. Toisin sanoen lehtien tarkoitus oli muokata julkista mielipidettä valtiolle suosiolliseksi. Uutisoidessaan jatkosodan alussa Saksan sotamenestyksestä muokattiin kansalaisten mielialaa positiiviseksi Saksaa kohtaan ja valtionjohdon tasolla pyrittiin siihen, että kansa hyväksyisi Suomen taistelevan Saksan rinnalla. Valtionjohto tahtoi kansan uskovan Suomen taistelevan erillissotaa Saksan rinnalla, muttei sotaan Saksan kanssa, mikä oli uskottavaa, sillä Suomella oli vain löyhä liittosuhde Saksaan.[32]

---

[30] HS 4.7.1941.
[31] KL 28.6.1941.
[32] Tarkka 1987, 49.

3 Leningradin piiritys uutisissa

3.1 Nopeasta valtauksesta pitkään piiritykseen

Jatkosota alkoi lähestymään tuntuvasti, kun HS uutisoi 19.6.1941, että reserviläiset kutsutaan ylimääräisiin kertausharjoituksiin.[33] Suomalaiset osasivat varmasti odottaa uuden sodan alkamista, sillä samalla tavalla oli toimittu ennen talvisotaa. Samaan aikaan lehdissä kirjoitettiin Saksan onnistumisista taisteluissa ja poliittisella rintamalla.

Operaatio Barbarossa alkoi 22.6.1941 ja Leningradin mainitaan ottaneen ensimmäistä kertaa osaa taisteluihin jo 24.6.1941.[34] Seuraavana päivänä KL uutisoi riehuvista tulipaloista Leningradissa[35], joten Leningrad oli osana operaatio Barbarossan näyttämöä jo hyökkäyksen ensimmäisistä päivistä alkaen. Saksalaisten pommikoneiden suorittamat lennot Leningradiin kertovat kaupungin merkityksestä Hitlerin hyökkäykselle. Lehdet myös pohtivat saksalaisten strategiaa ja hyökkäyssuuntia, mutta uskoivat Leningradin olevan yksi pääkohteista.[36] Lisäksi saksalaisten saapuminen etelästä Leningradiin helpottaisi suomalaisten joukkojen asemaa Karjalankannaksella. Täten siirrämme katseet Suomen ja Saksan sotajoukkojen etenemiseen ja Leningradin piirityksen alkamiseen.

Jo 2.7.1941 KL, ja myöhemmin 3.7.1941 HS, uutisoi siitä, että saksalaiset joukot ovat aloittaneet etenemisensä Leningradiin.[37] Samaan aikaan uutisoitiin suomalaisten ylittäneen rajan Neuvostoliittoon. Sotauutisoinnin ohella lehdet toivat edelleen esille Leningradin merkitystä teollisuuskaupunkina ja sotajoukkojen ”ponnahduslautana” hyökkäyksille. HS uutisoi 4.7.1941 Leningradin jäävän kahden tulen väliin, eli odotuksena oli se, että suomalaiset ja saksalaiset joukot kohtaisivat toisensa Karjalankannaksella. Leningrad jäi vaikeaan asemaan, sillä etelässä olevat neuvostojoukot olivat tuhoutuneet kesän taisteluissa, eivätkä neuvostoliittolaiset voineet siirtää sotajoukkojaan pois etelän rintamilta. Samaan aikaan tuotiin ilmi, että vaikka saksalaiset valtaisivat Moskovan ja Leningradin, eivät nämä valtaukset vaikuttaisi neuvostoliittolaisten puolustushalukkuuteen.[38]

”Leningradin kohtalonhetki lähenee”, uutisoi HS 5.7.1941,[39] jolloin saksalaisjoukot olivat vallanneet Pihkovan 300 kilometrin päästä Leningradista. HS pyrki tuomaan uutisellaan esille, että kaupungin valtaus oli vain ajan kysymys. HS tilannekatsauksessaan kertoi lähteidensä mukaan

---

[33] HS 19.6.1941.
[34] HS 24.6.1941.
[35] KL 25.6.1941.
[36] Ks. esim. HS 25.6.1941; KL 25.6.1941; HS 26.6.1941.
[37] KL 2.7.1941, HS 3.7.1941.
[38] HS 4.7.1941.
[39] HS 5.7.1941.

neuvostoliittolaisten puolustavan Leningradia kaikin voimin, eli julkisessa keskustelussa kuitenkin tiedostettiin se asia, että kaupunki ei tulisi olemaan helposti vallattavissa.[40] HS:n tilannekatsauksessa 6.7.1941 mainittiin edelleen Leningradin merkityksestä Neuvostoliiton sotateollisuudelle. [41] Lehti halusi välittää tietoa siitä, mikä painoarvo Leningradin valtauksella olisi sodan jatkuvuuden kannalta.

6.7.1941 mennessä lehdet antoivat lukijoiden uskoa, että pohjoisesta saapuva hyökkäys (eli suomalaiset Karjalankannaksella) Leningradiin olisi merkittävä osa kuvailtua ”pihtiliikettä”. Toisin sanoen suomalaiset olisivat lehtien mukaan ottamassa osaa Leningradin piiritykseen. Muissa uutisissa koskien Saksan sotamenestystä korostettiin saksalaisten joukkojen ylivoimaisuutta ja Stalinin käymää hävityssotaa.[42] Seuraavina päivinä merkittävät uutiset Leningradista koskivat Leningradin ja Moskovan välisen rautatien katkaisua[43], joka vaikutti kaupungin evakuointiin ja miehistönkuljetuksiin. Lehdistössä oli odottavainen tunnelma koskien Leningradia, sillä etenemisestä kohti Leningradia uutisoitiin jatkuvasti ja saksalaisjoukkojen välietapeista kerrottiin tiheästi.

Suomalaiset joukot olivat edenneet 14.7.1941 mennessä enintään 60 kilometrin päähän valtakunnanrajasta, joten Leningradin valtauksen vastuu lehdistössä siirtyi saksalaisille. Heinäkuussa yleinen mielipide suuntautui siihen, että sota idässä olisi saksalaisten osalta hetkessä ohi, minkä jälkeen tapahtuisi vain hajanaisia kahakoita saarroksiin jääneiden neuvostosotilaiden kanssa. Uutisointi on kuitenkin ristiriidassa aikaisempaan, jolloin kerrottiin neuvostoliittolaisten jatkavan taistelua Moskovan ja Leningradin valtauksen jälkeen. Tämän epäjohdonmukaisen linjan HS oikaisi 22.8.1941, kun lehti epäili Neuvostoliiton puolustuksen kestävyyttä, mikäli se menettäisi kolme suurinta sotateollisuuden kannalta tärkeintä keskusta, Moskovan, Leningradin ja koko Ukrainan.[44]

Saksalaiset aloittivat varsinaisen hyökkäyksen kohti Leningradia 10.7.1941,[45] jolloin voidaan katsoa Leningradin piiritysrenkaan alkaneen muodostumaan. Tässä vaiheessa uutisointi Leningradin tapahtumista alkoi kiihtymään HS:ssä ja KL:ssä. Suomalainen lehdistö uskoi hyökkäyksen olevan nopea operaatio ja 14.7.1941 uutisoitiin Leningradiin olevan muodostumassa ”jättimotti”, joka siivotaan nopeasti.[46] Lehdistö herätteli toiveita siitä, ettei suomalaisten sotajoukkojen tarvitsisi osallistua

---

[40] HS 5.7.1941.
[41] HS 6.7.1941.
[42] Ks. esim. KL 4.7.1941; HS 3.7.1941.
[43] Ks. esim. HS 12.7.1941; KL 12.7.1941.
[44] HS 22.8.1941.
[45] Seppälä 1969, 117.
[46] HS 14.7.1941.

vaativaan operaatioon Leningradissa, jossa massiivinen neuvostoarmeija olisi puolustamassa ja tarvittaessa valmis vastahyökkäykseen.

HS uutisoi 21.7.1941, että ”Suomalaiset joukot sulkeneet Pietarin saartorenkaan pohjoisessa”.[47] Tämä kertoo, että suomalaiset joukot olivat osallisia Leningradin saartamiseen. KL uutisoi samana päivänä: ”Leningrad yritetään saartaa”.[48] Suomalaiset olivat pohjoisessa edenneet niin pitkälle, ettei neuvostoliittolaisilla ollut mahdollista murtautua saartorenkaasta ulos. HS:n tilannekatsauksessa ennakoitiin jo tulevaa, eli siviilien nälänhätää, joten lehdistössä oltiin tietoisia mahdollisen piirityksen seurauksista.[49] Toisaalta seuraavan päivän tilannekatsauksessa HS uutisoi: ”[-] kaupungin puolustamiseksi keskitetyt joukot ovat etukäteen tuomitut häviöön.”[50] Lehdistössä luovuttiin ajatuksesta, että Leningrad pystyttäisiin valtaamaan nopeasti, mutta on selvää, että suomalaiset olivat osana Leningradin saartorengasta.

Seuraavien päivien uutisointi keskittyi saksalaisten taisteluihin Leningradin lähipiirissä ja vääjäämättömään kaupungin valtaukseen. Lehdistössä uskallettiin puhua 29.7.1941 jo ”Pietarin motista”.[51] Lehdistössä saartorenkaasta ja motista puhuminen oli kuitenkin hieman harhaanjohtavaa, sillä varsinainen piiritys alkoi ”vasta” 8.9.1941. Ennen varsinaisen piirityksen alkamista uutisointi keskittyi painostuksen lisääntymiseen sekä saksalaisten ilmavoimien suorittamiin pommituslentoihin Leningradiin.[52] Elokuun lopun uutisoinnissa lehdistö innostui uudestaan kirjoittamaan Pietarin kohtalonhetkistä ja luotiin uskoa, että kaupunki todella pystyttäisiin valtaamaan. Kaupungin merkityksestä kertoo HS:n tilannekatsauksissa olevat lisääntyneet kirjoitukset Leningradiin kohdistuneista sotatoimista.[53] Kirjoituksissa oli myös mainintoja Suomen armeijan osallisuudesta Leningradin alueen tapahtumiin ja Suomen armeijan rooli olisi sitoa neuvostoliittolaisia joukkoja pois Saksan vastaiselta rintamalta.

Varsinaisen piirityksen alkaessa lehdistö kirjoitti Leningradin sekasortoisista olosuhteista, kuten elintarvikkeiden puutteesta ja tautien leviämisistä, mutta selkeästi varottiin uutisoimasta suomalaisjoukkojen etenemisestä Karjalankannaksella ja keskityttiin saksalaisten aloittamiin tykistökeskityksiin Leningradia kohtaan. Lehdistössä myös levitettiin marsalkka Voroshilovin julistusta, jossa kerrottiin, ettei kaupunki tulisi antautumaan, vaan neuvostoliittolaiset itse tuhoisivat kaupungin.[54]

---

[47] HS 21.7.1941.
[48] KL 21.7.1941.
[49] HS 21.7.1941.
[50] HS 22.7.1941.
[51] HS 29.7.1941.
[52] HS 17.7.1941; KL 18.7.1941; KL 22.7.1941.
[53] HS 23.8.1941; HS 25.8.1941.
[54] HS 6.9.1941; KL 6.9.1941.

Lehdissä kirjoitettiin myös Leningradin uhasta, jota se olemassaolollaan edustaa Suomen valtiolle, ja tällä pyrittiin oikeuttamaan kaupunkiin kohdistuneet toimet.[55] HS julkaisi TK-rintamakirjeenvaihtajan haastattelun, jossa inkeriläinen työntekijä kertoi Leningradissa vallitsevasta sekasorrosta ja inkeriläinen haastateltava oli kertonut, ettei Leningrad kestäisi piiritystä.[56] Pavlov toi esille, että Leningradin kaupungilla ei ollut aikaa reagoida piiritykseen tai siihen ei haluttu reagoida, vaan Leningradin johtajien piirissä haluttiin uskoa siihen, että neuvostoliittolaisilla olisi mahdollisuus pysäyttää saksalaisten hyökkäys ja tuhota saksalaisjoukot Leningradin alueella.[57] Kumpikaan piirityksen osapuoli ei uskonut, että piiritys kestäisi, vaan käytäisiin pohjoisen rintamalohkon ratkaisutaistelu.

HS uutisoi tilannekatsauksessaan 27.8.1941, että Karjalankannaksella olevien suomalaisjoukkojen tarkoitus olisi osallistua Leningradin valtaukseen, jota perusteltiin vaaran siirtämisellä poispäin Suomesta.[58] Valtion- ja sodanjohdolla ei kuitenkaan ollut haluja osallistua vaativaan operaatioon, joka vaatisi lisää suomalaisjoukkojen uhraamista. Sodanjohdon asettamat tavoitteet, eli vanhat rajat, täytettiin. Todellisuudessa tietyt henkilöt Suomen sodanjohdossa uskoivat saksalaisten pystyvän Leningradin valtaukseen ja olisivat halunneet osallistua operaatioon.

HS ja KL uutisoivat 9.9.1941 Leningradin piiritysrenkaan sulkeutumisesta ja lehdistön odotukset kohdistuivat siihen hetkeen, kun saksalaiset ja suomalaiset joukot kohtaavat toisensa.[59] Todellisuudessa suomalaisten halukkuus nähdä saksalaiset aseveljet olivat mitättömät. Mannerheim oli tyytyväinen saavutettuihin asemiin, eikä ollut tarvetta uhrata enää suomalaisten joukkojen voimia puskemalla epäsuosiollisiin puolustusasemiin. Mannerheim antoi sodan edetessä vastuun joukkojen kohtaamisesta Syvärillä saksalaisille.[60] Mikäli saksalaiset olisivat pystyneet etenemään suomalaisasemiin Laatokan Karjalassa, olisi se heikentänyt Leningradin tilannetta entisestään, sillä Laatokan kautta kulkenut huoltotie olisi katkaistu. Neuvostojohto Leningradissa ei pitänyt saksalaisten etenemistä Leningradista itään merkittävänä toimena, eikä tämä aiheuttanut erityisiä toimia neuvostoliittolaisten puolella.[61]

Piirityksen aikana suomalaiset joukot eivät pyrkineet Suomenlahti–Laatokka–Syväri-akselilla etenemään, kuten olen huomauttanut aikaisemmin, eikä Leningrad ollut uhattuna pohjoisesta

---

[55] HS 9.9.1941.
[56] HS 7.9.1941.
[57] Pavlov 1969, 8.
[58] HS 27.8.1941.
[59] HS 9.9.1941; KL 9.9.1941.
[60] Tarkka 1987, 58–59.
[61] Jones 2008, 86.

suomalaisten pysäytettyä hyökkäyksensä. Kun suomalaiset asettuivat puolustusasemiin, alkoivat myös Suomen rintamat hiljenemään. Lehdistö toi esille, etteivät suomalaiset suorittaneet sotatoimia Leningradia kohtaan, vaan kuvaili suomalaisia Leningradin suunnalla ”motin vartijoiksi”. [62]

Venäläisistä lähteistä on esitetty myös, ettei Suomella vuonna 1941 ollut intressejä edetä Karjalankannaksella. Syiksi esitettiin suomalaisjoukkojen haluttomuus edetä, brittien ja yhdysvaltalaisten painostus ja saksalaisten hyökkäyksen pysähtyminen Leningradin eteen.[63] On liioiteltua väittää, että suomalaisjoukkojen kieltäytymiset olisivat vaikuttaneet merkittävästi Mannerheimin päätökseen päättää hyökkäys ja suurin osa kieltäytyjistä saatiin puhuttua uudelleen taistelukuntoiseksi. Lisäksi kieltäytymiset tapahtuivat Itä-Karjalassa, jossa edettiin vanhasta rajasta pisimmälle.[64]

Ilona Pajari on esittänyt, että suomalaisia sanomalehtiä yhdisti optimismi sodan suunnasta ja sodan odotettiin päättyvän pikaisesti.[65] Selväksi oli tullut käsitys, että lehdet uskoivat siihen, ettei Leningradia tarvitsisi piirittää ja kaupungista käytäisiin ratkaisutaistelu, jonka jälkeen kaupunki vallattaisiin. Lehdet kirjoittivat ahkerasti kaupunkia koskevasta sekasortoisesta tilanteesta kaikilla osa-alueilla, esimerkiksi ruokapulasta. Aktiivisella uutisoinnilla Leningradiin kohdistuvista pommituksista ja resurssien puutteesta lehdet loivat illuusion siitä, ettei kaupunki pystyisi puolustautumaan ylivoimaisiksi kuvattuja saksalaisia vastaan. Kuluneen sodan merkit osoittivat, että saksalaiset olisivat kykeneviä valtaamaan Leningradin samalla tavalla, kuten muutkin neuvostoliittolaiset kaupungit. Leningradissa saksalaiset kohtasivat suuren määrän neuvostoliittolaisia sotilaita ja sarjan puolustusrakennelmia, jotka hidastivat saksalaisten etenemistä ja vaikeuttivat suoran hyökkäyksen suorittamista kaupunkiin.[66] Sanavalinnoissaan lehdet olivat selviä. Lehdet toivat esille selkeästi, kuinka suomalaiset ottivat osaa Leningradin piiritykseen sodan alussa.

3.2 Odotuksia sodan kestosta ja lopputuloksesta

Vuoden 1941 lopulla kirjoituksen tyyli muuttui. Kirjoittaminen siirtyi siihen, että saksalaiset ovat torjuneet neuvostoliittolaisten murtoyrityksiä.[67] Vuoden loppuun mennessä oli huomattavissa suomalaisessa lehdistössä, etteivät saksalaiset pyrkineet valloittamaan kaupunkia, vaan tyytyivät näännyttämään kaupunkia. Saksalaiset olivat luopuneet suunnitelmista vallata kaupunki jo ennen talven

---

[62] Esim. HS 6.11.1941; HS 28.12.1941.
[63] Baryshnikov 2001, 116–117.
[64] Tarkka 1987, 52.
[65] Pajari 2018, 402.
[66] Seppälä 1969, 119.
[67] Esim. KL 1.12.1941; HS 1.12.1941; HS 2.12.1941; KL 8.12.1941; HS 15.12.1941; KL 20.12.1941; KL 22.12.1941; HS 27.12.1941.

saapumista.[68] Vuosien 1941 ja 1942 vaihteesta lähtien lehtien pääpaino koskien Leningradia oli pienten saksalaismenestysten uutisointi ja se, ettei saartorengas tulisi murtumaan.[69] Tammikuun puoleenväliin mennessä hyväksyttiin, että Leningradin vastaiselle rintamalle oli muodostunut asemasota.[70] Helmikuussa 1942 pyrittiin pehmentämään saksalaisten epäonnistunutta valtausyritystä ja syy löydettiin aikaisin alkaneesta ja ankarasta talvesta, joka pelasti neuvostoliittolaiset.[71] Alkava kevät loi toivoa saksalaisten uudesta offensiivista ja jatkuvasta sotamenestyksestä. Kevään pääuutiset Leningradista koskivat kuitenkin vain saksalaisten tykistökeskityksiä ja neuvostoliittolaisten ulosmurtoyrityksiä. Kesän alkaessa alkoi lehtiin ilmestymään kuvauksia Leningradin oloista eli siitä minkälaista inhimillistä hätää kaupungissa koettiin.[72]

Kesällä 1942 suomalaislehdistössä jäätiin odottamaan saksalaisten suurhyökkäystä ja todettiin, ettei Leningrad tulisi hetkeen antautumaan.[73] Heinäkuussa lehdistö halusi luoda uskoa siihen, että saksalaisilla olisi mahdollisuuksia vallata kaupunki ja lehdistö asetti kesän 1942 tavoitteeksi Leningradin ”kohtalon ratkaisemisen”[74]. Mitään merkittäviä sotatoimia ei kaupunkiin kohdistunut, vaan aloite oli neuvostoliittolaisilla. Helge Seppälän mukaan saksalaiset eivät pitäneet vuonna 1942 Leningradin valtaamista mahdollisena.[75] HS:n uutisessa kirjoitettiin: ”Pietari on ja pysyy saarrettuna”[76], joka paljastaa, ettei lehdistössä uskottu enää heinäkuun lopussa 1942 Leningradin valtaukseen, mutta ei myöskään siihen, että neuvostoliittolaiset pystyisivät murtamaan saartorenkaan.

Syksyn alkaessa 1942 uutisoitiin saksalaisten menestyksestä Leningradin alueella, mutta tässä vaiheessa lehdistö alkoi herättelemään kriittisyyttä saatuja ulkoisia lähteitä kohtaan. HS uskalsi varovaisesti epäillä saksalaisten onnistumisten merkitystä.[77] Epäily oli perusteltua, sillä todellisuudessa saksalaiset eivät edenneet kumpaankaan suuntaan merkittävästi loppuvuoden 1942 aikana. Kirjoittelu Leningradista oli huomattavasti maltillisempaa kuin aikaisemmin sodan aikana. Vuoden 1942 teema lehdistössä koskien Leningradin piiritystä oli, että neuvostoliittolaiset tekevät murtoyrityksiä ja saksalaiset pommittavat kaupunkia. Käsitykseksi muodostui se, ettei saartorengas tulisi murtumaan. Lehdistössä ei lähdetty spekuloimaan kesän 1942 tavoitteen jälkeen saartorenkaan

---

[68] Seppälä 1969, 121.
[69] Esim. HS 12.1.1942; KL 14.1.1942.
[70] KL 16.1.1942.
[71] KL 17.2.1942.
[72] Esim. HS 21.4.1942; KL 23.4.1942; HS 3.5.1942; HS 5.5.1942; KL 5.5.1942; HS 10.5.1942.
[73] HS 10.6.1942.
[74] HS 1.7.1942.
[75] Seppälä 1969, 182.
[76] HS 26.7.1942.
[77] HS 25.8.1942.

murtumisesta, muuta kuin maltillisesti 4.12.1942, jolloin HS välitti *Die Wehrmachtin*[78] uutisen. Uutisessa puhuttiin Leningradin huoltomahdollisuuksista ja epämääräisesti todettiin, että huoltoyhteys kaupunkiin ”katkaistaan ennenpitkää”.[79] Muutoin keskustelu oli olematonta koskien piirityksen kestoa.

Kun piiritys pitkittyi, oli herännyt keskustelua siitä, miten Leningrad voi edelleen olla piiritettynä ja taistella piirittäjiä vastaan. Tähän KL oli julkaissut selvityksen, jossa kerrottiin, miten Leningradia huollettiin, eli Laatokan yli menevän ”elämän tien” kautta.[80] 13.1.1943 mennessä uutisointi koskien Leningradia oli noudattanut samaa kaavaa kuten loppuvuonna 1942. Tilanteeseen tuli kuitenkin muutos 14.1.1943, jolloin neuvostoliittolaiset olivat vallanneet Laatokan etelärannasta Pähkinälinnan ja uutisointi Leningradin tilanteesta kiihtyi. Lehdistössä uskottiin 17.1.1943 saartorenkaan edelleen kestävän.[81] Tosin seuraavana päivänä neuvostoliittolaiset pystyivät muodostamaan pysyvän huoltokäytävän Laatokan etelärannalle.[82] Saksalaiset eivät myöntäneet huoltokäytävän muodostumista, eli saartorenkaan murtumista, ennen kuin 14.2.1943, jolloin uutisoitiin neuvostoliittolaisten vallanneet Pähkinälinnan.[83] Saksalaisten argumentointiin saattoi vaikuttaa se, että saksalaiset hallitsivat Laatokan etelärannan rautatietä ja tykistö pystyi vaikuttamaan huoltokuljetuksiin.[84] Huoltotien avaaminen kuitenkin helpotti huomattavasti Leningradin tilaa eikä saksalaiset saaneet suoritettua tarvittavia vastahyökkäyksiä saartorenkaan uudelleensulkemiseksi.

On huomattavissa, että sanomalehdistön mukaan suomalaiset olivat vain ”motin vartijoita”, eivätkä aktiivisia piirittäjiä, mutta lehdistössä huokui into siitä, että Leningrad vallattaisiin jatkosodan alkuvaiheissa. Sodan edetessä ja saksalaisten laskevan hyökkäysinnon myötä myös sanomalehdet asettuivat sellaisen realiteetin sisään, ettei Leningrad tulisi olemaan saksalaisten, saati suomalaisten käsissä. Lehdistö uutisoinnillaan asetti Leningradin valtauksen saksalaisten vastuuksi sen jälkeen, kun suomalaiset pysäyttivät hyökkäyksensä Karjalankannaksella. Vuonna 1942 tuli selkeä käänne siihen, miten kirjoitettiin saksalaisten menestyksestä ja uskallettiin kirjoittaa hieman maltillisemmin sotatapahtumista, vaikka lehdistössä haluttiinkin uskoa kesän 1942 uuteen sotamenestykseen. Lehdistö kirjoitti Leningradissa olevasta nälänhädästä, mutta nämäkin uutiset liitettiin osaksi tulevaa kaupungin valtausta ja pyrittiin luomaan uskoa siihen, että kaupunki tulisi antautumaan.

---

[78] Saksan armeijan ylimmän johdon vuosina 1936–1944 julkaisema aikakauslehti.
[79] HS 4.12.1942.
[80] KL 20.12.1942.
[81] HS 17.1.1943.
[82] Seppälä 1969, 186.
[83] HS 14.2.1943.
[84] Tarkka 1987, 69.

Lehdistön kirjoitukset jatkosodasta, sodan kestosta ja sotatapahtumista vaihtelivat, mutta erityisen kärkkäästi sodasta, sekä Neuvostoliitosta, kirjoittivat oikeistolaislehdet. Kirjoituksia oikeistolaislehdissä edisti heidän näkemyksensä sodan lopputuloksesta ja uudelleen heränneestä Suur-Suomi-aatteesta.[85] KL kirjoitti itsensä ulos yltiöinnokkaasta sotauutisoinnista 13.8.1941: ”Turhat kaavailut, pöyhkeilyt ja mahtailut jääköot meiltä pois.”[86] Jatkosodan alkuvaiheessa toivottiin nopeaa sotaa, eikä esimerkiksi VTL:n sisällä ollut valmistauduttu muutamaa kuukautta pidemmälle sen perustamisesta.[87] Vuonna 1942, kun saksalaiset eivät enää voineet ilakoida sotamenestyksellään, alettiin enenevissä määrin kiinnittämään huomiota siihen, miten heistä kirjoitettiin Suomessa. Tämän perusteella alkoi myös VTL tarkastelemaan sanomalehtien kirjoituksia aiempaa tarkemmin, etenkin saksalaisiin kohdistuvasta kirjoittelusta.

Tutkielmassa tarkastellut sanomalehdet, HS ja KL, esittivät innokkaita arvioita siitä, kestääkö Leningrad ja aiemmin on tullut ilmi, että lehtien uutisoinnin perusteella Leningradia ei tarvitsisi piirittää. Tämä näkemys perustui Saksan aikaisempaan sotamenestykseen itärintamalla, jossa ei ollut ilmennyt sellaista sotavoimaa, joka olisi pysäyttänyt saksalaisten etenemisen. Lehdet uutisoivat myös kaupungin tilanteen toivottomuudesta ja nälästä, jotka lehtien mukaan olivat ratkaisevia tekijöitä, miksei Leningrad kestäisi.

Kaksi kuukautta piirityksen alkamisesta 5.11.1941 lehdistö jaksoi vielä uskoa, ettei Leningrad kestäisi piirityksen alla. HS:n uutisessa kirjoitettiin ”[-] pienintäkään pelastautumisen mahdollisuutta ei tunnu avautuvan tuhoon tuomitulle kaupungille.”[88] Alustavat aikalaisarviot neuvostoliittolaisilla olivat, että hieman alle kuukauden verran ruokatarvikkeita (jauhoja, viljaa, rasvaa, lihatuotteita, sokeria) olisi käytettävissä marraskuun säännöstöillä, vaikkakin osa tarvikkeista oli toisella puolella Laatokkaa.[89] Ruokamäärät, mitä Leningradin asukkaat saivat, olivat mitättömät. Esimerkiksi uusien säännöstelymääräysten mukaan lokakuussa 1941 alle 12-vuotiaat lapset saivat 300 grammaa leipää, lihatuotteita 400 grammaa ja viljatuotteita 600 grammaa.[90] Lehdistön kirjoittelu kaupungin ahdingosta oli perusteltua siihen nähden, miten ravintoköyhää kaupunkilaisten ruoka oli. Keväällä 1942 ruokatilanne alkoi parantumaan Leningradissa pääosin kahdesta syystä, eli kasvaneesta

---

[85] Aate nousi uudelleen esille Itä-Karjalan valtauksen myötä ja hiipui jatkosodan lopussa, kun suomalaiset joutuivat vetäytymään Itä-Karjalasta. Kivimäki 2012, 43–44; *Jatkosodan pikkujättiläinen* 2005, 288–289.
[86] KL 13.8.1941.
[87] Rusi 1982, 179.
[88] HS 5.11.1941.
[89] Pavlov 1969, 115.
[90] Pavlov 1969, 53–54.

yhteisviljelystä ja siitä, että talven jälkeen väkiluku oli laskenut radikaalisti.[91] Uudelleen tilanne parani tammikuussa 1943, jolloin huoltokäytävä muodostettiin.

Vuosien 1941 ja 1942 taitteessa Suomen puolustusvoimien komentaja marsalkka Mannerheim toi esille epäilyksensä Saksan menestyksestä ja ensimmäistä kertaa Suomen sodanjohdossa esiintyi laajamittaisempia epäilyjä Saksaa kohtaan.[92] Lehdistössä ei epäilty Saksan menestystä, vaan sensuurin myötä edelleen jaksettiin kirjoittaa Saksan onnistuneista sotatoimista rintamilla. Osasyy uutisointiin Saksan onnistuneista vastahyökkäyksistä, pommituslennoista tai tykistökeskityksistä oli myös se, että Suomessa havahduttiin sotaväsymykseen vuodenvaihteessa eikä suomalaiset enää edenneet rintamilla. Samankaltaista kirjoittelua kuin sodan alussa ei ollut mahdollista harrastaa. Kootuissa mielialakyselyissä ei kuitenkaan huomattu sodanjohdon tapaisia epäilyjä Saksan menestystä kohtaan.[93]

Vuoden 1942 alussa lehdistössä kirjoitettiin positiiviseen sävyyn saksalaisten etenemisestä edellisen vuoden aikana ja vaikka Pietari ja Moskova jäisivät valtaamatta, pitäisi edelleen olla tyytyväinen saavutettuihin asemiin.[94] Saksalaiset kävivät Moskovan porteilla loppuvuonna 1941, mutta saapunut talvi ja jatkuvat neuvostojoukkojen keskitykset estivät Moskovan valtauksen. Lehdistössä puhuttiin saksalaisten ”talvehtimislinjasta”[95], jolle saksalaiset olivat taktisista syistä vetäytyneet. Talvehtimislinjan tarkoituksena oli suoristaa rintamalinja, jotta poistettaisiin erilaiset sivustauhkat. Samalla lehdistö huomasi, ettei saksalaiset tulisi suorittamaan laajoja (tai edes pienempiä) hyökkäysoperaatioita Neuvostoliiton vastaisella rintamalla.

Lehtien kirjoitukset toisen maailmansodan tapahtumista ja saksalaisten epäonnistuneista operaatioista vuoden 1942 jälkipuoliskolla herättivät epäilystä myös kansalaisten keskuudessa.[96] Epäilykset sotaonnen kääntymisestä aiheuttivat lehdistössä reaktion, jonka myötä alettiin syksyn 1942 mittaan tekemään eroa saksalaisiin aseveljiin ”puolustussota”-kirjoittelulla.[97] Oli tarpeellista tehdä kyseinen ero, sillä suomalaisten narratiivi koskien jatkosotaa, oli se, että käytiin Neuvostoliiton aggressiosta johtuvaa puolustussotaa ja Saksa oli vain sattumalta samaan aikaa hyökkäämässä Neuvostoliittoon. Tämän myötä Suomi liittyi sotaan, mutta vain Saksan kanssasotijana, muttei liittolaisena.

Saksalaiset eivät antaneet kokonaisvaltaista kuvaa omasta sodankäynnistään edes läheisimmille liittolaisilleen. Tämä korostui varsinkin vuosien 1942 ja 1943 taitteessa, jolloin sotaonni lopullisesti

---

[91] Burrough 2016, 8.
[92] Rusi 1982, 180–181.
[93] Rusi 1982, 182.
[94] Esim. KL 11.1.1942.
[95] Esim. HS 15.1.1942.
[96] Rusi 1982, 216.
[97] Esim. HS 30.8.1942; KL 27.9.1942; HS 7.11.1942.

kääntyi. Taustalla oli juuri Leningradin saartorenkaan aukeaminen Laatokan etelärannalla ja Stalingradin menetys, jonka myöntämistä saksalaiset Leningradin saartorenkaan aukeamisen ohella panttasivat liittolaistensa ja kanssataistelijoidensa uutiskanavilta. HS:n kirjoituksessa 24.2.1943 pohdittiin mahdollista rauhaa Pietarin suunnan uhan poistumisen myötä, jossa Suomi olisi tyytyväinen siihen, että vanhat rajat palautettaisiin rauhan tullen.[98] Rauhasta keskusteleminen kertoo selkeästä käänteestä suhtautumisessa Saksaan ja sotaan. Suhtautumisessa Saksaan vaikutti myös laajamittainen ymmärrys valtion- ja sodanjohdossa, ettei Saksan kanssa voisi sotia loppuun asti. Lisäksi lehdistön uutisointiin vaikutti VTL:n henkilövaihdokset vuonna 1943.[99]

Uutiset koskien Leningradia vuoden 1943 alussa olivat lähinnä saksalaisten torjuntataisteluita tai vastahyökkäyksiä, mikä johtui siitä, että saksalaiset eivät olleet pitäneet aloitettaan käsissään Leningradin alueella vuoden 1941 jälkeen. Saksalaisten sotatoimet myötäilivät sitä, mitä neuvostojoukot tekivät. Sama koski muuta itärintamaa, jossa aloite oli siirtynyt vuoden 1942 kuluessa neuvostoliittolaisille. Uutiset noudattivat samaa kaavaa, jossa oli kasvava neuvostoliittolaisjoukkojen painostus. Laatokan etelärannalle muodostunut huoltokäytävä käytännössä aukaisi Leningradin saartorenkaan, mutta lehdistössä ei luovuttu käyttämästä esimerkiksi piiritysrengas-käsitettä.[100] Eikä piiritys loppunutkaan, sillä neuvostoliittolaiset eivät saaneet levennettyä huoltoreittiä, mutta pystyivät silti tehostamaan kaupungin huoltoa. Neuvostoliittolaisten oli kuitenkin tavoitteena työntää saksalaiset pois Neuvostoliiton alueelta vuonna 1944, joten mitään erityistä kiirettä Leningradin vapauttamiseksi ei pidetty.[101]

Leningradin piirityksen lopussa alkoi uutisointi kiihtymään koskien alueen tilannetta. Saksalaisten ja neuvostoliittolaisten asetelma oli samanlainen kuin piirityksen alussa, mutta nyt osat olivat vaihtuneet. Uutisointi muista rintamatapahtumista oli ottanut samanlaisen käänteen, eli saksalaiset olivat perääntymiskannalla koko rintaman leveydellä.[102] Lehdistössä jäätiin odottamaan miten rintaman käy, mutta vakuuteltiin, ettei ratkaisevia murtoyrityksiä olisi tullut Leningradissa. Palattiin samaan narratiiviin kuin piirityksen ensimmäisenä kesänä, eli saksalaiset joukot pystyisivät pitämään saartorenkaan.[103]

Todellisuudessa saksalaiset olivat itärintamalla toivottoman tilanteen edessä. Pitkät huoltoyhteydet olivat rasittaneet Saksan armeijaa jo useamman vuoden, sekä saksalaisilla joukoilla ei ollut

---

[98] HS 24.2.1943.
[99] Rusi 1982, 240–241.
[100] Esim. HS 23.3.1943.
[101] Seppälä 1969, 203.
[102] Esim. HS 17.1.1944.
[103] Esim. KL 18.1.1944; HS 19.1.1944; KL 19.1.1944.

kokeneita sotilaita riveissään pitkän ja verisen sodan jäljiltä. Näiden menetysten lisäksi neuvostoliittolaisten valtava miehistöllinen ja materiaalinen ylivoima ei antanut pienentäkään toivoa Saksan kampanjalle. Saksalaiset tänä aikana taistelivat myös ”liittolaistensa” pitämisessä kiinni sodassa. Pohjoisella rintamanosalla oli erityisen tärkeää pitää Suomi sodassa, jotta saataisiin sidottua neuvostojoukkoja pois etelän rintamilta ja myös sen takia, että Norjassa ja Pohjois-Suomessa olevia joukkoja voitaisiin huoltaa Suomen kautta.

Neuvostoliittolaiset aloittivat hyökkäyksen Leningradin lopulliseksi vapauttamiseksi 14.1.1944 ja lehdissä ennustettiin jo joulukuussa 1943 neuvostoliittolaisten pyrkivän kasvattamaan painostustaan rintamilla.[104] Tästä huolimatta lehdistössä ei uskottu tai pidetty todennäköisenä neuvostoliittolaisten pyrkivän läpimurtoon rintamanosilla. Hyökkäyksen alettua lehdistössä vähäteltiin neuvostoliittolaisten saavutuksia, eikä neuvostoliittolaisten talvioffensiivia pidetty vakavana. KL uutisoi 19.1.1944, ettei Leningradin saartorengas murtuisi.[105] Vielä 23.1.1944 uskoteltiin HS:n tilannekatsauksessa, ettei neuvostoliittolaisten tavoitteet Leningradia kohtaan tulisi toteutumaan.[106] Leningradin saartorengas murrettiin lopullisesti 26.1.1944.

Suomen ulkopoliittinen tilanne Leningradin piirityksen lopussa oli vaikea. Hitler epäili suomalaisten taisteluintoa, ja Neuvostoliiton erillisrauhan ehdot sanelivat, että Suomen pitäisi katkaista kaikki suhteet Saksaan.[107] Saksan vähenevä sotilaallinen vaikutus pohjoisen Itämeren piirissä heikensi Suomen asemaa suhteessa Neuvostoliittoon. Leningradin saartorenkaan murtumisen vaikutus Neuvostoliiton Suomen vastaiselle rintamalle oli suuri. Leningradin kautta se pystyisi tekemään huomattavia määriä joukkojenkeskityksiä Karjalankannakselle. Suomalaisten johtopäätelmä oli selvä, sodasta oli päästävä irti. Alkuvuoden 1944 rauhanehdot olivat kuitenkin liian ankarat ja aikataulu oli liian tiukka, joten pyrittiin vielä ottamaan kaikki saatava hyöty saksalaisten antamasta avusta ja samaan aikaan selvitellä mahdollisuuksia erillisrauhaan Neuvostoliiton kanssa. Leningradin tapahtumat heijastivat koko itärintaman tapahtumia. Piirityksen alussa oli valtava huuma ja saksalaiset menestyivät itärintamalla, mutta sodan edetessä alkuhuuma laski ja samoin saksalaisten menestys. Leningradia ei yritetty valloittaa kertaakaan piirityksen aikana, eikä itärintamalla saatu strategisia onnistumisia loppusodan aikana ja alkoi hiljainen hyväksyminen, ettei Saksa tulisi voittamaan sotaa.

---

[104] Esim. KL 15.12.1943.
[105] KL 19.1.1944.
[106] HS 23.1.1944.
[107] Jokisipilä 2004, 241.

4 Todellisuus sanomalehdistön sensuurin takana

4.1 Suomalaiset Karjalankannaksella ja Syvärillä 1941–1944

Kun katsotaan sensuurin taakse, voidaan nähdä suomalaisten tavoitteet Karjalankannaksella, sekä muualla Suomen rintamilla. Kuten tutkielma on aikaisemmin osoittanut, suomalaiset eivät olleet aktiivisia piirittäjiä. Voidaan todeta, että suomalaiset olivat ”avunantajia” piiritykseen, muttei sotatoimien kautta. Suomalaiset sulkivat pohjoisesta saartorenkaan, mutta se tapahtui jo Viipuri–Käkisalmi-akselilla, eikä Suomen valtion- ja sodanjohdon piirissä ollut halua osallistua Leningradin valtaukseen.

Suomalaisten rooli piirityksessä oli estää neuvostoliittolaisten pääsy Leningradista pohjoiseen. Muut toimet piirityksestä jäivät saksalaisille, vaikka saksalaiset olivat toivoneet suomalaisten apua kaupungin valtaamiseen. Tähän olivat kuitenkin Ryti ja Mannerheim suhtautuneet vastahakoisesti.[108] Neuvostoliittolaisen näkemyksen mukaan suomalaisten tarkoitus olisi Karjalankannaksella ollut hyökätä kaupunkiin, vaikka todellisia mahdollisuuksia tai haluja kaupungin valtaamiseen ei ollut. Jatkosodan alussa nopea eteneminen kannaksella tukisi neuvostoliittolaisten väitettä, mutta hyökkäys pysäytettiin, kun kannaksella saavutettiin vanha raja ja löydettiin sopivat puolustusasemat. Samoin toimittiin Syvärillä, tosin vanhan rajan yli edettiin varsin pitkälle.

Tästä päästäänkin Itä-Karjalan[109] kysymykseen. Mannerheimin miekkatuppipäiväkäskyn jälkeen heräsi innostus yhdistää Itä-Karjala osaksi Suomea. Alue saatiin suomalaisten haltuun ja sinne muodostettiin Itä-Karjalan sotilashallinto. Itä-Karjalan valloituksen jälkeen alueen kulttuurinen muoto todettiin jääneen pettymykseksi.[110] Toisaalta unelma Suur-Suomesta sai elää vapaana vuosina 1941–1944. Suomalaiset eivät olleet niin lempeitä vapauttajia kuin on voitu ymmärtää. Ei-suomensukuiset kansalaiset suljettiin internointileireille ja vuonna 1942 kyseisillä leireillä oli 24 000 henkilöä ja leirien kuolleisuus oli järisyttävät 17 prosenttia.[111] Kuitenkin suomalaisten kokemukset Itä-Karjalasta olivat varsin positiiviset ja vallitsevaksi tunteeksi jäi se, että Suomen hallinnon vuodet 1941–1944 olivat olleet hyviä itäkarjalaisille, ja se, että Suomen hallintokausi oli ollut parempi itäkarjalaisille kuin Stalinin hallintokausi.[112] Suomalaisten perustamista leireistä ei tutkielmassa tarkastelluissa lehdissä mainittu. Sensuuritasolla oli myös kiellettyä puhua Itä-Karjalan

---

[108] Seppälä 1969, 137.
[109] Itä-Karjalalla tarkoitetaan Karjalan aluetta, joka ei kuulunut Suomen hallitsemaan Karjalan alueeseen ennen toista maailmansotaa. Kivimäki 2012, 2.
[110] Fingerroos 2012, 490.
[111] Silvennoinen 2012, 387–388.
[112] Fingerroos 2012, 490.

valloittamisesta, vaan siihen piti viitata alueen vapauttamisena.[113] Pettymyksen lisäykseksi Itä-Karjala oli varsin tyhjä suomalaisten saapuessa alueelle. Ennen sodan alkamista asukkaita oli noin 350 000, mutta kun suomalaismiehitys alkoi, asukkaita oli ”vain” 80 000.[114]

Suomalaiset ottivat osaa merisodankäyntiin Itämerellä ja Laatokalla ennen Leningradin piiritystä ja sen aikana. Suomen merensodankäynnin tavoitteena Itämerellä oli estää Neuvostoliiton laivaston pääsy Suomenlahdelta Itämerelle miinoittamalla pääasialliset kulkuväylät, missä onnistuttiin varsin hyvin. Esimerkiksi vuosien 1941–1944 välisenä aikana 21 neuvostoliittolaista sukellusvenettä tuhoutui miinoituksiin. Miinoituksilla saatiin turvattua Suomelle elintärkeä lännen laivaliikenne ja Suomenlahti oli jatkosodan päättyessä ”maailman tiheimmin miinoitettu merialue”.[115] Miinoittamisen kautta voidaan pitää suomalaisia osallisena Leningradin piiritykseen, sillä miinoitteisiin upposivat neuvostoliittolaisten haaveet murtautua meriteitse ulos piirityksessä. Muut sotatoimet Itämerellä olivat Suomenlahden saarien valtaukset, mutta niiden merkitys Leningradin piiritykseen oli vähäinen, kun Suomenlahti oli joka tapauksessa eristetty muusta Itämerestä.

Laatokalla suomalaisten osuus oli muodostaa kansainvälinen laivasto-osasto K keväällä 1942, jonka tarkoituksena oli vaikuttaa Leningradin huoltokuljetuksiin Laatokan kautta. Ennen laivasto-osasto K:n muodostamista suomalaisten mahdollisuudet vaikuttaa huoltokuljetuksiin olivat olemattomat. Laivasto-osastossa oli yksi suomalaisten miehittämä alus, joten Laatokalla päävastuu vaikuttamisesta oli saksalaisilla ja italialaisilla. Laivasto-osasto ehti toimia vain kahden kuukauden ajan (14.8.1942-25.10.1942), jonka jälkeen merisotatoimet Leningradin piiritystä vastaan Laatokalla vähenivät.[116]

Leningradin vastaisella rintamalla Karjalankannaksella suomalaiset joukot eivät tehneet jatkosodan hyökkäysvaiheen jälkeen uusia hyökkäyksiä Leningradia kohti. Neuvostoliittolaiset yrittivät väittää suomalaisten kohdistaneen tykistökeskityksiä Leningradiin, mutta jo sodan aikana väitteet kiellettiin vedoten siihen, ettei suomalaisilla ollut alueella kaukokantoisia pattereita, jolla olisi voinut edes vaikuttaa piiritysalueeseen.[117] Lehdissä yritettiin myös vakuutella, ettei Leningrad ole ollut uhattuna pohjoisesta sodan aikana suomalaisten osalta.[118] Karjalankannaksella ei ollut myöskään samanlaisia edellytyksiä kaukopartiotoiminnalle, kuin muualla Suomen rintamilla.

---

[113] Rusi 1982, 228.
[114] Tarkka 1987, 61.
[115] *Jatkosodan pikkujättiläinen* 2005, 505–506.
[116] *Jatkosodan pikkujättiläinen* 2005, 669–671.
[117] Esim. KL 9.12.1943; HS 12.12.1943.
[118] HS 9.12.1943.

Leningrad ei ollut myöskään uhattuna suomalaisten osalta ilmasta. Suomella oli jatkosodassa käytössä erilaisia pommituslentoihin kykeneviä koneita, mutta niitä ei käytetty kuin maajoukkojen taisteluiden tukemiseen. Suomen ilmavoimien tehtävät jatkosodan aikana keskittyivät puolustus-, tuki- ja tiedustelulentoihin, eikä suomalaisilla ollut intoa uhrata kalliita ja harvoja pommikoneita kaupunkien pommittamiseen.[119]

Jatkosodan alussa suomalaisten nopea eteneminen Karjalankannaksella antoi ymmärtää, että neuvostoliittolaiset eivät olleet varautuneita hyökkäykseen, vaikka kannasta oli Moskovan rauhan aikana osin linnoitettu. Voitaisiin päätellä, että jatkosodan alussa voimasuhteet olivat suomalaisten puolella, sillä vuonna 1941 puna-armeija oli vielä varsin kokematon Stalinin vainojen jäljiltä.[120] Materiaalisen ylivoiman myötä menetetyt joukot pystyttiin korvaamaan nopeasti uusilla ja pitkän sodan myötä joukot tulivat kokeneemmiksi ja pystyivät vastaamaan sodan vaatimaan tasoon. Tosin Leningradin rintamalla neuvostojoukot olivat piirityksen aikana jääneet kauas määrävahvuuksista, joita pyrittiin vahventamaan alueelle tuoduilla lisäjoukoilla.

Karjalankannaksella suomalaiset kohtasivat turruttavat asemasodan vuodet, joiden aikana joukkojen taistelukyky heikkeni, mikäli joukkojen komentajat eivät pyrkineet kouluttamaan joukkojaan ylläpitämään taistelukykyä. Myös läsnä oleva kuolemanvaara etulinjassa, jatkuvat rauhanhuhut ja uutiset Saksan tappioista rintamilla vaikuttivat negatiivisesti rintamajoukkojen mielialaan. Myöskään sodanjohto ei ajatellut Karjalankannaksen olevan mahdollisten operaatioiden pääpiste, sillä kannaksen linnoittamiseen ei panostettu samalla tavalla kuin esimerkiksi Laatokan ja Äänisen välisellä kannaksella.[121] Asetelma muuttui vasta sitten, kun saksalaiset työnnettiin Leningradin piiristä pois ja mahdollinen hyökkäysura Suomeen avautui Leningradista.

Saksalaisten tappion myötä Leningradissa tammikuussa 1944 sisäinen paine Suomen poliittisessa johdossa kasvoi. Mannerheim pyrki vähentämään suomalaisia joukkoja pohjoisessa ja pääministeri Paasikivi lähti Tukholmaan kuulostelemaan mahdollista rauhaa.[122] Vielä marraskuussa Suomessa uskottiin saksalaisten olevan neutraaleja suhteessa Suomen erillisrauhaan, mutta rauhantunnusteluja vastustettiin, toisaalta mitään painostustoimenpiteitä Suomea kohtaan ei tehty. Suomessa varauduttiin saksalaisten vastatoimiin ja esimerkiksi pääkaupunki suojattiin saksalaisten hyökkäykseltä. Saksalaiset olivat varautuneet Ahvenanmaan ja Suursaaren miehittämiseen, mikäli Suomi tekisi

---

[119] Ilmavoimien historia: Tähystyslennoista monitoimihävittäjiin, Ilmavoimat, verkkosivusto.
[120] 1930-luvun lopulla suoritettuja vainoja, joiden tarkoituksena oli ”puhdistaa” kommunistinen puolue vastavallankumouksellisista aineksista. Vainojen mukana kokeneet upseerit vaihtuivat kokemattomiin. Enwald 2020, 26; Mainio 2025, 39.
[121] Seppälä 1969,188.
[122] Jokisipilä 2004, 241.

erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa.[123] Esille nousseet rauhanehdot olivat kuitenkin liian ankarat, ettei Suomi olisi niitä voinut hyväksyä keväällä 1944, jolloin suomalaisten tilanne suursodassa oli kohtalainen. On myös esitetty kritiikkiä suomalaisten ratkaisuja kohtaan Leningradin piirityksen päättymisen jälkeen, jonka mukaan Suomen ulkopoliittiset ratkaisut tehtiin puhtaasti Saksan tai Hitlerin pelosta.[124]

Leningradin piirityksen loputtua voimasuhteet olivat neuvostoliittolaisten puolella. Kannaksella suomalaisjoukkoja oli rintamalla kolmen divisioonan verran, eikä tilanteeseen tullut muutosta, ennen kuin Neuvostoliiton suurhyökkäys alkoi kesäkuussa 1944, jolloin suomalaiset pystyivät irrottamaan Aunuksen ryhmästä apujoukkoja. Karjalankannakselle neuvostoliittolaiset olivat sijoittaneet 24 divisioonaa ennen suurhyökkäystä.[125]

Leningradin merkitys suomalaisille jatkosodan aikana oli valtava. Piirityksen myötä neuvostoliittolaisten huomio keskittyi piirittäviin saksalaisiin ja huomio kiinnittyi suomalaisiin vasta sitten, kun saksalaiset oli ajettu pois. Leningradin piirityksellä ehkäistiin hyökkäys Suomeen Karjalankannaksen kautta, vaikka hyökkäykseen ei uskottukaan piirityksen päätyttyä. Suomalaisten osana, jatkosodan hyökkäysvaiheen päättymisen jälkeen, oli odotella saksalaisten idän sotaretken lopputulosta, joka toivon mukaan olisi Saksalle voitollinen. Suomalaisilla ei ollut hyökkäysvaiheen jälkeen intoa edetä pidemmälle. Uutisointi sanomalehdissä keskittyi Suomen rintamilla neuvostoliittolaisten hyökkäysten torjuntoihin, sillä Suomen rintamilla ei asemasodan aikana tapahtunut merkittäviä sotilaallisia operaatioita.

4.2 Lehdistön välittämä totuus

HS ja KL pysyivät jatkosodan aikana maltillisessa linjassa uutisoinnissaan sodasta ja sen tapahtumista, eikä lehdissä paistanut sensuurivastaisuus, vaan ne lähinnä toivat esille muiden lehtien kritiikkiä sensuuria kohtaan.[126] Alpo Rusi on tuonut esille, että jatkosodan alussa oli sensuurin suhteen salliva linja ja jopa sodanjohdon suunnalta kannustettiin rohkeampaan propagandaan, jota lehdet välittivät kansalle.[127] Asemasodan alussa pyrittiin Saksaa myötäilevää uutisointiin ja tästä VTL:n sensuuripoliittisesta aikakaudesta on puhuttu ”puntilismina”, eli VTL:n apulaisjohtaja L. A. Puntilan mukaan nimetystä ankarasta ja saksalaismielisestä sensuurista.[128] Tutkielmassa tarkastelluissa

---

[123] Jokisipilä 2004, 243.
[124] Seppälä 2003, 169.
[125] Seppälä 1969, 243.
[126] Esim. HS 29.7.1942; KL 10.12.1943.
[127] Rusi 1982, 105.
[128] Rusi 1982, 20.

lehdissä ei ”puntilismista” puhuttu. ”Puntilismin” aikakauden jälkeen siirryttiin vuonna 1943 VTL:n puolesta korostamaan itsesensuuria lehdistössä.

Jatkosodan aikana sanomalehdistö pyrki mahdollisuuksien mukaan kertomaan mahdollisimman todenmukaisesti sotatapahtumista, mutta esimerkiksi saksalaisten tappioista etenkin sodan aikana ei voinut saada todenmukaista kuvaa, sillä saksalaiset eivät välittäneet tappiolukemia kanssasotijoilleen. Lehdistö tai TK-kirjeenvaihtajat pystyivät antamaan vain karkeita arvioita, jos niitäkään, saksalaisten tappioista. Suomalaisten tappioluvuista ei lehdistössä puhuttu, sillä sen tiedettiin laskevan kotirintaman moraalia ja puhuminen saksalaisten tappioista olisi heikentänyt uskoa Saksan sotamenestykseen. Mikäli saksalaisten tappioista uutisoitiin, tapahtui se vertailevasti suhteessa Saksan vihollisiin.[129]

Lehdet toivat esille sen kurjuuden mitä Leningradissa koettiin piirityksen aikana, mutta samaan aikaan uutisoitiin siitä, että kaupunkilaiset odottavat saksalaisten saapumista. Väite on kuitenkin hatara, sillä neuvostoliittolaisten olivat levittäneet sodan syttymisen jälkeen tehokkaasti propagandaa siitä, miten neuvostoliittolaisia kohdellaan saksalaisten käsissä. Tämän myötä voidaankin olettaa, että kaupungissa asuvat siviilit näkivät neuvostosotilaat puolustajinaan. Uutisointi Leningradin piirityksestä tuki niitä tavoitteita, jotka saksalaiset olivat asettaneet, eli pidettiin yllä positiivista mielialaa Leningradin valtauksesta ja siitä, että saksalaisjoukot olisivat kaupunkilaisten pelastajia. Todellisuudessa suomalaisten oli mahdoton tietää Leningradin sisäisistä tapahtumista, sillä kaikki tieto mitä kaupungista saatiin tuli joko Moskovan kautta tai vankien suusta, jotka pelkotilassa saattoivat sanoa mitä tahansa.

Kun puhutaan sensuurista sodankäynnin välineenä, ei voida saada sellaista kuvitelmaa, että lehdistössä pystyttäisiin puhumaan ja kritisoimaan vapaasti ajankohtaisia tapahtumia. Suomen kaltaisen vähälukuisen kansan oli merkityksellistä pitää yhtenäinen mielipide läpi sodan, jottei kotirintama alkaisi rakoilemaan, tai rintamasotilaiden taistelutahto romahtamaan. Kiellettyjä puheenaiheita suomalaisen sensuurin alla oli erityisesti poliittisen päätöksenteon arvostelu ja sen väärä tulkitseminen, sekä sopimattomaksi luokiteltu ulkomainen tiedonvälitys.[130] Ulkomaisella tiedonvälityksellä on tarkoitettu jatkosodassa neuvostopropagandaa ja liittoutuneiden Saksaan kohdistuvaa kritiikkiä. Suomen ja Saksan ulkopuolelta tulevaa uutisointia nimitettiin esimerkiksi HS:n sivuilla ”hämäriksi lähteiksi”.[131] Toisin sanoen suomalaiset sanomalehdet eivät pystyneet välittämään kaikkea merkittävää

[129] Esim. HS 14.2.1942; 20.9.1942.
[130] Rusi 1982, 25.
[131] HS 4.12.1941.

tietoa suomalaisille jatkosodan aikana, sillä sensuurin mukaan näiden tietojen arveltiin laskevan kansan mielialaa ja yleistä mielipidettä Saksasta.

Sotatapahtumia tarkastellessa tulee selväksi, ettei saksalaisilla ollut realistisia mahdollisuuksia vallata kaupunkia syksyn 1941 jälkeen, eikä neuvostoliittolaisilla ollut realistisia mahdollisuuksia murtautua saartorenkaasta ulos vasta kuin talvella 1943. Lehdet toivat hyvin selkeästi esille, etteivät neuvostojoukot pystyisi murtamaan saartorengasta.[132] Lehdet eivät kuitenkaan uutisoineet saksalaisten haluttomuudesta vallata kaupunki, vaan haluttiin uskotella, että kaupunki vallattaisiin joskus. On kuitenkin selvää, että Hitler käski saksalaisten näännyttää kaupunki ja ottaa se haltuun, mikäli se antautuisi.[133] Tieto ei kuitenkaan saapunut suomalaisille lehdille, joten uskottiin edelleen saksalaisten etenemishaluihin pohjoisella rintamalla. Piirityksen lopussa ja sen päättymisen jälkeen lehdet tekivät kantansa selväksi suomalaisten osuudesta piirityksessä: ”On nimittäin totta, että – kuten presidentti Ryti totesi – suomalainen tykistä ei ole koskaan pommittanut Leningradia eivätkä kaupunkia ole koskaan pommittaneet lentokoneet, jotka ovat lähteneet matkaan Suomesta.”[134] Kyseisellä lausunnolla pyrittiin vastaamaan neuvostoliittolaiseen propagandaan ja haluttiin korostaa saksalaisten osuutta ja lähes täyttä vastuuta piirityksessä.

---

[132] Esim. KL 1.12.1941; 2.12.1941; KL 22.12.1941; HS 12.2.1942.
[133] Seppälä 1969, 121.
[134] KL 9.12.1943.

5 Lopuksi

Olen kandidaatintutkielmassa tutkinut HS:n ja KL:n uutisointia suomalaisista osana Leningradin piiritystä sekä kertonut muista Saksan ja Suomen sotatapahtumista jatkosodan 1941–1944 aikana. Sanomalehtien käsitys piirityksestä ja sen kestosta vaihteli, eikä sodan alussa uskottu siihen, että Leningradia pitäisi piirittää. Sanomalehdet uutisoivat piirityksestä ahkerasti, sillä Leningrad oli turvallisuusuhka Suomelle. Molemmat sanomalehdet seurasivat samaa diskurssia piirityskeskustelussa.

Käyttämäni tutkimusmenetelmän myötä olen tuonut esille, että suomalaisten osuus Leningradin piirityksessä sanomalehdistön mukaan oli vartioida piiritystä. Sanomalehdet työnsivät piirityksen laukausemisen vastuun saksalaisille, eikä suomalaisista puhuttu osana piiritystä muuta kuin ohimennen. Suhtautuminen piiritykseen riippui myös saksalaisten sotamenestyksestä. Sodan alussa saksalaiset menestyivät, eikä ollut tullut vastaan tilanteita, joissa saksalaisten olisi pitänyt jäädä aloilleen pidemmäksi aikaa. Piirityksen alettua pyrittiin uskomaan, ettei piiritys kasvaisi, sillä Saksa menestyi vielä muilla rintamilla, mutta sodan edetessä ja sotainnostuksen laskiessa selkeni myös sanomalehdille, ettei Leningradin kohtalo olisi sidottu saksalaisiin.

Toisen maailmansodan tapahtumat esiintyivät laajasti suomalaisten sanomalehtien sivuilla ja jatkosota oli korostetusti näkyvillä, syystäkin, sillä koko kansakunnan kohtalo oli kyseessä. Saksalaisten rooli jatkosodan aikana korostui, sillä suomalaisten käymä sota oli sidottu saksalaisiin. Suomen ja Saksan välejä hiersi suomalaisten halukkuus rauhaan ja saksalaisten heikko menestys rintamilla vuodesta 1942 lähtien. Suomalaisissa heräsi epäilys sodan lopputuloksesta kasvavien saksalaistappioiden myötä ja viimeistään 1943 oli selvää, että Saksa tulisi häviämään sodan ja Suomen tulisi päästä irti aseveljestään. Sanomalehdissä ei kuitenkaan saanut vapaasti keskustella epäilyistä Saksaan, koska VTL valvoi ahkerasti negatiivissävyistä kirjoittelua Saksasta. Tähän tietysti vaikutti Saksan harjoittama lehdistöön kohdistuva valvonta, joten he olivat tietoisia siitä, mitä Suomessa kirjoitettiin heistä.

HS ja KL toivat esille jatkosodan aikana, etteivät suomalaiset olleet kohdistaneet sotatoimia Leningradia kohtaan, vaan suomalaiset estivät pääsyn pohjoiseen Leningradista. Suomalaiset olivat piirittäjiä, mutta suomalaisten rooli oli vähäinen. Neuvostoliittolaiset eivät yrittäneet samanlaisia massiivisia ulosmurtautumisyrityksiä Karjalankannaksella kuin saksalaisten asemien kohdalla etelässä ja idässä. Mikäli saksalaiset olisivat onnistuneet valtaamaan Leningradin, olisi Neuvostoliiton pohjoinen puolustus romahtanut, sillä saksalaiset olisivat jatkaneet etenemistä itään katkaisemaan

huoltokuljetukset Kuolan niemimaalta. Eteneminen olisi samalla katkaissut länsiliittoutuneiden materiaaliavun neuvostoliittolaisille. Leningradin valtauksella olisi ollut huomattava vaikutus sodan kulkuun, mutta ei sellaista vaikutusta, että se olisi muuttanut sodan lopputulosta.

Tutkielmassa tarkastellut sanomalehdet HS ja KL olivat sanamuodoissaan maltillisia, mutta vihollisku vaa hahmoteltiin läpi sodan ja tehtiin selväksi Leningradin uhka Suomen turvallisuudelle. Lehdet pyrkivät uutisoimaan sodasta mahdollisimman totuudenmukaisesti, mutta sensuurin ja itsesensuurin vaikutuksesta kaikista asioista ei pystytty välittämään tietoa lukijoille, täten tietty totuus jäi lehdissä kirjoittamatta, esimerkiksi aiemmin mainittu ulkomaalainen tiedonvälitys. Totuutta myös peiteltiin erityisesti Saksan sotamenestyksen uutisoinnissa ja toivon ylläpitämisessä. Lehdistö ei kertonut totuudenmukaisesti Saksan rintamatapahtumista, mutta ei heillä ollut oikeastaan vaihtoehtoa, sillä ainut mahdollinen tieto tuli Berliinistä. Tämä pätee myös uutisiin Leningradin piirityksestä. Koko totuutta ei ollut kerrottavissa suomalaisille, mutta tietynlainen kuva tilanteesta pystyttiin antamaan, joka tosin oli jatkuvasti Saksalle suosiollinen.

Vielä 1940-luvulla sanomalehdet olivat useimpien ihmisten pääuutislähde, joten tarkasteltaessa sanomalehtiä saadaan kuva yleisestä diskurssista. Radioita oli ihmisten kodeissa, mutta sanomalehdet olivat helpommin saatavissa ja saavutettavissa. VTL:n ja sensuurin vaikutus sanomalehdistöön oli maltillinen, sillä haluttiin säilyttää hyvät välit lehdistöön, eikä sananvapautta haluttu merkittävästi rajoittaa. Huomataan kuitenkin sanomalehdistä, että tietyt aiheet loistivat poissaolollaan, esimerkiksi Saksan kritisointi.

Leningradin piiritystä on tutkittu valtavasti monesta eri näkökulmasta, mutta vastaavanlaista sanomalehtitutkimusta ei ole kattavasti tehty. Leningradin piiritys oli merkittävä sotilaallinen operaatio, jota ei ollut samassa mittakaavassa nähty historian aikana. Piiritys oli tragedia, jossa yli miljoona ihmistä kuoli piirityksen aikana, ja Neuvostoliiton johto pimitti murhenäytelmän. Toisen maailmansodan aikana Leningrad kuitenkin jäi Stalingradin varjoon, joka oli yksi vaikuttavimmista tekijöistä Saksan lopun alun kannalta. Suomalaisten osuutta Leningradin piirityksessä on toisen maailmansodan jälkeen kuvattu niin, etteivät suomalaiset olleet osallisia Leningradin piiritykseen, mutta tutkimus on osoittanut suomalaisten olleen piirittäjiä siinä missä saksalaisetkin. Ero löytyy kuitenkin siitä, että suomalaiset eivät kohdistaneet välittömästi sotatoimia Leningradiin.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Sanomalehdet

Kansalliskirjasto, Digitaaliset aineistot

Helsingin Sanomat, 1941–1944 (HS).

1.6.1941–29.2.1944

https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?startDate=1941-06-01&endDate=1944-02-29&title=0355-2047&resultMode=THUMB [haettu 4.4.2025].

Kansan Lehti, Tampere 1941–1944 (KL).

1.6.1941–29.2.1944

https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?startDate=1941-06-01&endDate=1944-02-29&title=0789-0265&resultMode=THUMB [haettu 4.4.2025].

Verkkosivut

Ilmavoimien historia: Tähystyslennoista monitoimihävittäjiin, Ilmavoimat. https://ilmavoimat.fi/ilmavoimien-historia#Sotavuodet%20(1939–1945) [haettu 3.4.2025].

Tutkimuskirjallisuus

Baryshnikov, Nikolai: Was there any threat to Leningrad from the north in 1941? *The Journal of Slavic Military Studies*, (14) 3/2001, 107–119.

Burrough, Dane: The Blockade of Leningrad and the Mixed Results of Sovietization. *Rice Historical Review: The inaugural issue.* (1) 1/2016, 7–15.

Enwald, Atte: *Salpalinja 1944: Kaakkois-Suomen linnoittaminen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen kontekstissa vuonna 1944*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto 2020.

Fingerroos, Outi: “Karelia issue”: The politics and memory of Karelia in Finland. *Finland in World War II: history, memory, interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill NV, Leiden 2012, 483–518.

Jatkosodan pikkujättiläinen. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY, Helsinki 2005.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere 1999.

Jokisipilä, Markku: *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Ryti-Ribbentropin sopimus.* SKS, Helsinki 2004.

Jones, Michael: *Leningrad: State of Siege.* John Murray, London 2008.

Jutikkala, Eino: *Valtion tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*. WSOY, Helsinki 1997.

Kivimäki, Ville: Introduction: Three Wars and Their Epitaphs: The Finnish History and Scholarship of World War II. *Finland in World War II: history, memory, interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill NV, Leiden 2012, 1–46.

Mainio, Aleksi: Suomalaiset Stalinin Vainoissa. *Väki Voimakas*, (37) 2024, 37–74.

Pajari, Ilona: Lyhyen sodan ja suuren tulevaisuuden odotus Suomessa kesällä 1941. *Historiallinen Aikakauskirja*, (116) 4/2018, 394–407.

Pavlov, Dmitri: *Leningrad 1941: the blockade*. Alkuteos: Leningrad v Blokade (1958). Käänt. John C. Adams. Toim. Harrison E. Salisbury. The University of Chicago Press, Chicago 1969.

Perko, Touko: Sanomalehdistä sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939–1949. *Suomen lehdistän historia 3, Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988, 9–140.

Rusi, Alpo: *Lehdistösensuuri jatkosodassa: sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1982.

Silvennoinen, Oula: Limits of intentionality: Soviet Prisoners-of-war and civilian internees in Finnish custody. *Finland in World War II: history, memory, interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill NV, Leiden 2012, 355–394.

Seppälä, Helge: *Leningradin saarto 1941–1944: Murhenäytelmän sävyttämä voitto.* Johan Beckman Institute, Helsinki 2003.

Seppälä, Helge: *Taistelu Leningradista ja Suomi*. WSOY, Porvoo 1969.

Soikkanen, Timo: Uhri vai hyökkääjä? Jatkosodan synty historiankirjoituksen kuvaamana. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY, Helsinki 2005, 25–46.

Tarkka, Jukka: *Ei Stalin eikä Hitler: Suomen turvallisuuspolitiikka toisen maailmansodan aikana*. Otava, Helsinki 1987.